

UDK: 77.03(47+57)

Jaxongir INAYATOV,
Sarbon universiteti dotsenti v.b., PhD, Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: jonikinoyatovpv@gmail.com

Tarix fanlari doktori D.Abdullayev taqrizi asosida

SOVET DAVRIDA FOTOGRAFIYANING OMMALASHUVI VA FOTOSURATCHILAR FAOLIYATI

Аннотация

Ushbu maqolada Sovet davrida fotografiyaning ommalashuvi va uning ijtimoiy-madaniy ahamiyati yoritiladi. Fotografiya XX asr davomida Sovet Ittifoqida nafaqat san'at, balki targ'ibot va tarixiy voqealarni hujjatlashtirish vositasiga aylangan. Fotojurnalistika rivoji va "Sovetskoe Foto" jurnalining faoliyati ushbu jarayonni tezlashtirgan. Maqolada Aleksandr Rodchenko, Arkady Shaikhet, Boris Ignatovich va Yevgeniy Khaldey ijodi tahlil qilinadi. Ularning asarlari orqali davr ruhiyati, urush voqealari va sanoatlashtirish jarayonlari aks ettirilgan. Umuman olganda, sovet fotografiyasi tarixiy xotirani saqlovchi muhim vizual manba sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Sovet fotografiyasi, fotojurnalistika, Aleksandr Rodchenko, Arkady Shaikhet, Boris Ignatovich, Yevgeniy Khaldey, "Sovetskoe Foto", vizual madaniyat, propaganda, industrializatsiya, Ikkinchi jahon urushi, tarixiy hujjatlashtirish.

ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ФОТОГРАФИИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ФОТОГРАФОВ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

Аннотация

В данной статье рассматривается распространение фотографии в советский период и её социально-культурное значение. В течение XX века фотография в Советском Союзе стала не только видом искусства, но и важным средством пропаганды и документирования исторических событий. Развитие фотожурналистики и деятельность журнала «Советское фото» ускорили этот процесс. В статье анализируется творчество Александра Родченко, Аркадия Шайхета, Бориса Игнатовича и Евгения Халдея. Через их работы отражаются дух эпохи, события войны и процессы индустриализации. В целом советская фотография рассматривается как важный визуальный источник исторической памяти.

Ключевые слова: Советская фотография, фотожурналистика, Александр Родченко, Аркадий Шайхет, Борис Игнатович, Евгений Халдей, «Советское фото», визуальная культура, пропаганда, индустриализация, Вторая мировая война, историческая документация.

THE POPULARIZATION OF PHOTOGRAPHY AND THE ACTIVITIES OF PHOTOGRAPHERS DURING THE SOVIET ERA

Annotation

This article examines the popularization of photography during the Soviet era and its socio-cultural significance. Throughout the 20th century, photography in the Soviet Union became not only an art form but also an important tool for propaganda and historical documentation. The development of photojournalism and the activities of the magazine *Sovetskoe Foto* accelerated this process. The article analyzes the works of Alexander Rodchenko, Arkady Shaikhet, Boris Ignatovich, and Yevgeny Khaldey. Their works reflect the spirit of the era, war events, and industrialization processes. Overall, Soviet photography is regarded as an important visual source of historical memory.

Key words: Soviet photography, photojournalism, Alexander Rodchenko, Arkady Shaikhet, Boris Ignatovich, Yevgeny Khaldey, "Sovetskoe Foto", visual culture, propaganda, industrialization, World War II, historical documentation.

Kirish. XX asr davomida Sovet Ittifoqida fotografiya oddiy san'at turi doirasidan chiqib, jamiyat hayotining muhim axborot va mafkuraviy vositalaridan biriga aylandi. Ayniqsa 1920–1980-yillar oralig'ida texnik imkoniyatlarning kengayishi, fotojurnalistika rivoji va ommaviy nashrlarning ko'payishi bu sohaning tez ommalashuviga olib keldi. Natijada fotografiya nafaqat kundalik hayotni aks ettirish, balki sanoatlashtirish jarayonlari, urush voqealari va inson mehnatini hujjatlashtiruvchi muhim vizual manbaga aylandi.

1917-yilgi Oktabr inqilobidan so'ng fotografiya davlat siyosati va mafkura bilan bevosita bog'liq vosita sifatida shakllandi. Sovet hukumati tasviriy axborotning ta'sir kuchini anglab, uni matbuot va targ'ibot tizimining ajralmas qismiga aylantirdi. 1920-yillarda fotojurnalistika tez rivojlanib, gazeta va jurnallarda fotosuratlar asosiy ifoda vositalaridan biriga aylandi[1].

1926-yilda tashkil etilgan "Sovetskoe Foto" jurnali bu jarayonda alohida o'rin egalladi. U nafaqat professional fotoqraflar, balki havaskorlar uchun ham ijodiy maydon

yaratib, fotografiya madaniyatining keng yoyilishiga xizmat qildi. Shu orqali suratga olish texnikasi va vizual ifoda tamoyillari ommalasha boshladi[2].

1930-yillarga kelib mahalliy fotoapparat ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. "Fotokor", "FED" va "Zenit" kabi kameralar oddiy aholi uchun ham fotografiyani qulay va ommabop faoliyatga aylantirdi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda esa bu jarayon yanada kuchayib, havaskor fotografiya keng ijtimoiy hodisaga aylandi.

Urush yillarida fotografiya alohida ahamiyat kasb etdi. Jang maydonlari va front ortidagi hayotdan olingan suratlar nafaqat matbuot uchun, balki tarixiy arxivlar uchun ham muhim hujjat vazifasini bajardi. Ular orqali o'sha davr voqealari vizual shaklda saqlanib qoldi[3].

Sovet fotografiyasi taraqqiyotida bir qator iste'dodli ijodkorlar muhim rol o'ynadi. Ular fotografiyani faqat hujjatlashtirish vositasi sifatida emas, balki badiiy ifoda shakli sifatida ham rivojlantirdilar. Ularning asarlarida jamiyat

hayoti, mehnat jarayonlari, urush realiyalari va inson obrazi markaziy o'rinda turadi.

Aleksandr Rodchenko sovet avangard san'ati va fotografiyasining eng yorqin vakillaridan biri hisoblanadi. U dastlab rassom va dizayner sifatida tanilgan bo'lsa-da, keyinchalik fotografiyaga o'tib, bu sohada tub yangilanishlarni amalga oshirdi.

Rodchenko an'anaviy tasvirlash usullaridan voz kechib, noodatiy rakurslar yuqoridan yoki pastdan suratga olish kabi uslublarni faol qo'lladi. Bu yondashuv oddiy obyektlarga ham yangicha, dinamik va kutilmagan ko'rinish bag'ishlardi.

U fotografiyani oddiy realistik tasvir emas, balki inson dunyoqarashini kengaytiruvchi ijodiy vosita sifatida talqin qilgan. Uning ishlarida geometrik shakllar, keskin chiziqlar va harakat ritmi muhim o'rin egallaydi. Zavodlar, ishchilar, sportchilar va shahar manzaralarini aks ettirgan suratlar orqali u davrning industrial ruhini ifodalashga intilgan.

Shuningdek, Rodchenko plakatlar, jurnal dizayni va reklama grafikasida ham faol ishlagan. Uning ijodi konstruktivizm oqimi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, keyinchalik Yevropa va Amerika vizual san'atiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli u zamonaviy reportaj va eksperimental fotografiya shakllanishida muhim ijodkorlardan biri sifatida baholanadi[4].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Arkady Shaikhet sovet fotojurnalistikasida o'ziga xos iz qoldirgan ijodkorlardan biri sifatida ko'riladi. Uning yondashuvi murakkab kompozitsiyalar yoki sun'iy sahnalardan ko'ra, hayotning o'zini qanday bo'lsa shunday tutib olishga yaqin edi. Shu sabab uning suratlarida ishchilar, dehqonlar, temiryo'l quruvchilari va sanoat korxonalaridagi oddiy mehnat jarayoni markaziy o'ringa chiqadi go'yo ular davrning "asosiy qahramonlari"ga aylanadi.

Shaikhet ijodini ko'zdan kechirsangiz, unda industrializatsiya jarayoni shunchaki fon emas, balki asosiy hikoya sifatida namoyon bo'ladi. Yangi qurilayotgan zavodlar, elektr stansiyalar, temiryo'l yo'llari bularning barchasi uning ob'ektivida faqat texnik yutuq emas, balki butun bir jamiyatning o'zgarish ritmi sifatida ko'rinadi. Uning fotosuratlarida ortiqcha bezak yo'q; aksincha, hayotning "og'ir, lekin tirik" nafasi sezilib turadi.

Urush yillariga kelganda esa Shaikhet uslubi yanada jiddiylashadi. Front ortidagi hayot, insonlarning kundalik tashvishi, urushning jim, lekin og'ir izlari uning kadrlari orqali hujjatga aylanadi. Shu sabab ham tadqiqotchilar uni sovet foto-reportaj maktabining muhim vakillaridan biri sifatida baholaydilar[5].

Boris Ignatovich sovet fotografiyasiga harakat va dinamika tushunchasini kuchli olib kirgan ijodkorlardan biridir. Uning qarashida surat statik tasvir emas, balki "harakatning muzlab qolgan lahzasi" edi. Shu bois u sport musobaqalari, ommaviy yurishlar, yoshlar hayoti va bayram paradlarini juda faol suratga olgan. Ignatovich kadrlarida eng ko'p seziladigan jihat bu energiya. Insonlar harakatda, yuz ifodalari jonli, kompozitsiyalar esa ko'pincha kutilmagan rakurslardan quriladi. U yorug'lik va burchaklar bilan tajriba qilib, oddiy sahnani ham dramatik ko'rinishga olib chiqqan. Vaqt o'tishi bilan uning ishlari faqat gazetalar uchun material emas, balki badiiy fotografiya namunasi sifatida ham qadrlana boshladi. U yosh fotograflar uchun o'ziga xos ijodiy muhit va tajriba maktabi vazifasini o'tagan. Shu sabab uni sovet modernistik fotografiyasi rivojiga ta'sir ko'rsatgan muhim shaxslardan biri deyishadi[6].

Yevgeniy Khaldey nomi ko'proq Ikkinchi jahon urushi fotografiyasi bilan eslanadi. U front chizig'ida ishlagan, voqealarni bevosita joyida kuzatib, urushning real manzarasini kameraga muhrlagan fotograflardan edi. Uning suratlarida

urush faqat jang emas, balki inson taqdiri, qo'rquv, chidamlilik va umid aralash murakkab holat sifatida ko'rinadi.

Eng mashhur lahzalardan biri 1945-yilda Berlin Reyxstagi ustiga sovet bayrog'i o'rnatilgan sahna. Bu kadr keyinchalik g'alaba ramziga aylanib, tarixiy xotirada juda kuchli vizual belgi sifatida qolgan.

Khaldey urush davomida bir nechta muhim hududlarda Murmanskdan tortib Berlin va Venagacha bo'lgan joylarda ishlagan. Har bir safar uning kamerasi orqali tarixiy hujjatga aylangan yangi epizodlar paydo bo'lgan[7].

Urushdan keyingi davrda ham u fotografiyadan uzoqlashmagan. Aksincha, uning ishlari arxivlar va muzeylarda tarixiy manba sifatida saqlanib, XX asr urush fotografiyasining eng muhim namunalaridan biri sifatida baholanadi.

Sovet jamiyatida fotografiyaning eng muhim vazifalaridan biri voqelikni hujjatlashtirish bo'lgan. Turli davrlarda amalga oshirilgan siyosiy islohotlar, sanoatning kengayishi, qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlar hamda urush davri jarayonlari aynan fotosuratlar orqali vizual shaklda saqlab qolingan. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushi yillarida olingan tasvirlar o'zining tarixiy qiymati bilan ajralib turadi: ularda jang maydonidagi vaziyat, front ortidagi og'ir mehnat va oddiy insonlarning kundalik hayoti bir butun manzara sifatida aks etadi. Bugungi kunda bunday fotosuratlar turli arxivlarda saqlanib, tarixchilar uchun muhim manba vazifasini bajaradi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, fotografiya ko'pincha yozma manbalarda ko'zdan qochadigan tafsilotlarni ham saqlab qolishga imkon beradi[8].

Tadqiqot metodologiyasi. Shu bilan birga, fotografiya Sovet davrida mafkuraviy ta'sir vositasi sifatida ham faol ishlatilgan. Davlat matbuotida chop etilgan suratlar orqali jamiyatning ideallashtirilgan qiyofasini yaratish maqsad qilingan. Bunday tasvirlarda ko'pincha mehnatkash ishchilar, ishlab chiqarish korxonalari, kolxoz hayoti, harbiylar va "baxtli yosh avlod" obrazi yetakchi o'rinda turadi. Natijada fotografiya orqali vatanparvarlik, mehnatga sadoqat va jamoaviylik g'oyalari keng targ'ib etilgan. Plakatlar va gazeta sahifalarida suratlarining faol qo'llanilishi esa uning ta'sir kuchini yanada oshirgan. San'atshunoslar sovet fotografiyasini davlat siyosatini ommaga sodda va tushunarli vizual til orqali yetkazgan samarali vosita sifatida baholaydilar[9].

Vaqt o'tishi bilan fotografiya jurnalistika sohasining ham ajralmas qismiga aylandi. Foto reportajlar voqealarni tezkor va ishonchli yoritish imkonini bergani sababli bosma nashrlarda fotosuratlariga ehtiyoj keskin ortdi. Shu jarayon natijasida fotojurnalistika alohida professional yo'nalish sifatida shakllandi. Fotosuratlar matnli materiallarni yanada ta'sirchan va jonli qilgan holda, o'quvchini voqega yaqinlashtirdi. Ommaviy nashrlar orqali vizual axborotning keng tarqalishi esa jamiyatning axborot qabul qilish madaniyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Tadqiqotchilar sovet fotojurnalistikasini XX asr vizual madaniyatining muhim komponentlaridan biri sifatida talqin qiladilar[10].

Tahlil va natijalar. Bundan tashqari, fotografiya badiiy san'atning rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo'shdi. Sovet fotosuratçilari yangi rakurslar, kompozitsion yechimlar va tasviriy yondashuvlarni sinab ko'rish orqali fotografiyani oddiy texnik jarayondan ijodiy san'at darajasiga olib chiqishga intildilar. Ayniqsa, avangard va konstruktivizm yo'nalishidagi ijodkorlar fotografik ifodada yangi estetik qarashlarni shakllantirdi. Bu jarayon keyinchalik xalqaro fotografiya maktablarining rivojiga ham ta'sir ko'rsatdi. Foto ko'rgazmalar, ijodiy birlashmalar va maxsus nashrlarning paydo bo'lishi esa fotografiyani mustaqil san'at turi sifatida mustahkamladi.

Hozirgi kunda sovet davrida yaratilgan fotosuratlar nafaqat badiiy qiymati bilan, balki tarixiy xotirani saqlovchi manba sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ular orqali o'sha

davrning ijtimoiy muhiti, kiyinish madaniyati, mehnat sharoitlari, shahar va qishloq hayoti hamda siyosiy jarayonlarini tasavvur qilish mumkin. Shu sababli fotografik materiallar tarix, madaniyatshunoslik va jurnalistika yo'nalishlaridagi ilmiy tadqiqotlarda keng qo'llaniladi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkunke, Sovet davrida fotografiya tez sur'atlarda rivojlangan va jamiyat hayotining ko'plab sohalari qamrab olgan muhim madaniy

hodisaga aylangan. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan fotojurnalistika va ommaviy nashrlar uning keng yoyilishiga zamin yaratgan. Aleksandr Rodchenko, Arkady Shaikhet, Boris Ignatovich va Yevgeniy Khaldey kabi ijodkorlar esa nafaqat sovet, balki jahon fotografiya tarixida ham muhim iz qoldirgan. Ularning merosi bugungi kunda ham tarixiy va ilmiy jihatdan dolzarb manba sifatida o'rganib kelinadi.

ADABIYOTLAR

1. Беньямин В. Краткая история фотографии. — Москва: Ад Маргинем Пресс, 2013. — 144 с.
2. Гинзбург С. История фотографии в СССР. — Москва: Искусство, 1952. — С. 45–52.
3. Советское фото: журнал. — Москва, 1926–1991. — №3–4, С. 12–18.
4. Лапин А. И. Фотография как... — Москва: Изд-во МГУ, 2005. — С. 118–127.
5. Родченко А. М. О фотографии. — Москва: Искусство, 1982. — С. 34–41.
6. Шайхет А. И. Фотоочерки и репортажи. — Москва: Правда, 1978. — С. 56–63.
7. Ignatovich B. V. Fotoocherk i sovetskaya vizualnaya kultura. — Moskva: Iskustvo, 1970. — S. 72–78.
8. Халдей Е. А. Мои фотографии войны. — Москва: Планета, 1984. — С. 101–109.
9. Советское фото: журнал. — Москва: 1926–1991.
10. International Center of Photography. Soviet Photojournalism History. — <https://www.icp.org> (murojaat sanasi: 27.05.2026).
11. The Museum of Modern Art (MoMA). Soviet Photography Collection. — <https://www.moma.org/collection/> (murojaat sanasi: 27.05.2026).
12. Encyclopaedia Britannica. Photography in the Soviet Union. — <https://www.britannica.com/art/photography> (murojaat sanasi: 27.05.2026).